

Consideracions al voltant de l'humanisme

Foto: CC – Paolo Barzman.

¿Qué domestica o educa todavía al hombre cuando fracasa el humanismo como escuela de modelar al ser humano? ¿Qué domestica o educa al hombre cuando sus anteriores esfuerzos por domesticarse a sí mismo le han conducido principalmente a tomar el poder sobre todo lo que es? ¿Qué domestica o educa al hombre cuando, tras todos los experimentos anteriores de educar al género humano, sigue sin estar claro quién o qué educa a los educadores y para qué? Peter Sloterdijk. Sin salvación. Tras la huellas de Heidegger.

El que els homes tenen en comú —que els fa semblants més que qualsevol altra propietat— és el fet que qualsevol pot danyar o donar mort a qualsevol. Roberto Esposito. Comunitas.

Cultura

El 1982 la UNESCO va declarar «...que la cultura dona a l'home la capacitat de reflexionar sobre si mateix. És ella la que fa de nosaltres éssers específicament humans, racionals, crítics i èticament compromesos. A través d'ella destriem els valors i efectuem opcions. A través d'ella l'home s'expressa, pren consciència de si mateix, es reconeix com a projecte inacabat, posa en qüestió les seves pròpies realitzacions, cerca incansablement noves significacions i crea obres que el transcendeixen». Sorprenent. Aquesta organització mundial ja ho va confirmar al segle passat: la cultura és el que fa de nosaltres éssers específicament humans, i això és el que anava buscant quan vaig començar a plantejar-me el contingut d'aquest text, la propietat humana. Vaig pensar que si la humanitat representa allò que és propi de l'ésser humà, la seva propietat — com la manualitat representa allò que és propi de la mà—, les humanitats serien les seves expressions o manifestacions i l'humanisme, la ideologia o doctrina seguidora d'aquestes expressions pròpies. Però el que em quedava per aclarir era el contingut de la propietat. Què conté la humanitat? I segons la UNESCO, a la qual pertanyen 195 estats membres i 10 d'associats, una vasta representació humana, és molt evident: allò

que és propi de l'ésser humà és la cultura. Ara queda esbrinar en què consisteix això que anomenem cultura.

Però abans de continuar haig de confessar que recelo molt de la descripció del camp d'acció cultural que descriu la UNESCO. I és que la imatge de la humanitat que resulta d'aquesta descripció no encaixa amb la que m'he anat formant, voluntàriament i involuntàriament, al llarg dels anys. Existeix una pràctica humana que fa tot el que descriu? Si una civilització extraterrestre llegís aquesta descripció, es formaria una idea errònia sobre la vida en aquest planeta i, en cas de visitar-nos, la decepció podria ser majúscula. Però ja sabem que els éssers humans tendim a l'exageració i això no ens hauria de preocupar. Han exagerat una mica, no passa res, seguim.

Sabem que a Occident, etimològicament, la cultura remet al cultiu agrari. O sigui que encara que el concepte hagi estat grapejat àmpliament, l'analogia és molt evident: l'ésser humà es cultiva a si mateix a través de la cultura —sigui el que sigui— per donar els seus millors fruits, el millor de si. Donar el millor de si. Qui no ho signaria? Tots els humans volem donar el millor de nosaltres mateixos, amb cultura o sense ella, però sembla que no és tan fàcil. Què ho impedeix?

A l'entrada *cultura* de l'enciclopèdia lliure en llengua castellana es pot llegir, entre molta informació interessant, que dos eminents antropòlegs van compilar una llista de 164 definicions de *cultura* i que van arribar a classificar-ne més de 250 de diferents. O sigui, que coneixem totes les bondats de la cultura però encara no sabem en què consisteix realment, en què consisteixen les seves pràctiques concretes, necessitem exemples. La UNESCO declara cada any algunes pràctiques culturals internacionals com a Patrimoni Cultural Immaterial de la Humanitat. A veure si amb alguns d'aquests exemples concrets sortim de dubtes.

Visitant el seu web descobreixo que, el 2010, els castells —una de les tradicions catalanes més populars— van rebre aquesta mena de guardó. D'això en resulta que els castells, si ens atenim a la definició de la pràctica cultural que va proposar la UNESCO, fan de nosaltres éssers racionals, crítics i èticament compromesos, i que gràcies a aquestes torres humanes ens reconeixem com un projecte inacabat, qüestionem les nostres realitzacions, busquem incansablement noves significacions i, en general, són una pràctica que transcendeix l'ésser humà. I jo que pensava que només era una de les

Foto: CC – João Trindade.

típiques i pintoresques pràctiques culturals identitàries... Seguiré mirant la llista del patrimoni cultural de la humanitat a veure si trobo alguna cosa que llanci una mica més de llum sobre el tema. Hi ha de tot: catedrals, monuments, dietes gastronòmiques, un munt de balls folklòrics, pràctiques religioses, tècniques artesanals, fins i tot boscos. I molts sabers. I moltes màscares. Repassar tota la llista del Patrimoni Cultural Immaterial de la Humanitat ens hauria de fer sentir orgullosos de pertànyer a l'espècie humana. Quants colors, quanta creativitat, quanta saviesa, quanta bellesa. I tots aquests tresors culturals s'han creat només en uns quants milers d'anys. El conjunt és una lloa incondicional i absoluta al déu-humà, sense dissimular gens. Conclusió: no sé si l'ésser humà aconseguix comprometre's èticament a través de la cultura perquè encara no sé què és la cultura, però ha quedat molt clar que la UNESCO no. I una altra vegada no ens hauria de sorprendre. Per poc que pensem, coincidirem amb Foucault que el saber i el conjunt de coneixements que es donen per veritables o bons o valuosos són les formulacions que millor s'acomoden a l'exercici del poder dominant en una comunitat donada. En deduïm que el coneixement o els sabers, siguin ancestrals o no, s'han de garbellar per separar el que pertany a la subjectivitat interessada i irracional del poder del que pertany al coneixement desinteressat i amb ànim escrupolós resultant de la conjunció entre percepció, experiència i raó. No ho tenim fàcil. La humanitat, l'humanisme i les humanitats muten el seu sentit i contingut depenent del sistema de poder que representin —en general cegament—, la qual cosa vol dir que el poder mana sobre les consideracions humanistes. Sembla que el poder és el germen de la cultura, sigui el que sigui la cultura. Això es complica. Però si convenim, seguint Deleuze, que el poder és tot allò que reprimeix, limita o dirigeix la nostra potència de fer o de no fer, o sigui, la nostra llibertat, tot sembla que es torna més senzill. O no. Vegem-ho.

Impropietat

D'acord, la humanitat —com a qualitat d'allò humà— assigna la propietat de l'ésser humà, això ho tenim clar. El problema és que aquesta propietat assignada es presenta sempre com quelcom obert, com un contenidor més que com un contingut, i com un contenidor que no es deixa omplir. Sí, sembla que volem ficar-hi coses, de tot tipus —sobretot propietats amb els seus atributs—, i ens creiem que les hi fem, però no hi entren mai, es queden flotant al seu voltant, com mosques ferides. Algunes cauen de seguida, d'altres aguanten més, però no n'hi entra cap. El contenidor que guarda la propietat humana roman obert i buit, i s'assembla molt a un forat, i no es deixa omplir perquè el no-res no es pot omplir. Crec que aquest buit que vivim com un esquinçament, aquesta absència, és la clau. Quan l'ésser humà es pregunta per la seva propietat, ho fa sentint aquest buit, i aquest buit és la manca de propietat. De fet, poder qüestionar la propietat humana és ja símptoma de la seva mancança. Pensar, que no el pensament en si, és l'evidència de la nostra impropietat. Allò propi de l'ésser humà és que no té res propi, no té essència, i a l'expressió inconscient d'aquesta mancança és el que a Occident en diem cultura. I que allò propi de l'ésser humà sigui la impropietat vol dir que res li és propi, que està obert a la seva impropietat, o sigui, obert al món. L'ésser humà neix quan sent aquesta impropietat, quan comença a pensar, i tot ésser humà, tot cos humà s'adapta a aquesta impropietat com pot, o sigui, segons la seva potència. Però

ja hem vist que el poder limita i dirigeix la potència de cadascú, per la qual cosa podem dir que el poder no només dificulta l'adaptació de l'ésser humà a la seva manca de propietat, sinó que també impedeix la seva apropiació.

Però si el que és propi de l'ésser humà és la impropietat, d'on ha tret el concepte de propietat? La impropietat s'autogenera i es protegeix a si mateixa duplicant-se i disfressant-se del seu contrari, l'essència, la propietat. Igual que el mal s'autogenera i es protegeix disfressant-se de bé i la lletjor disfressant-se de bellesa i el negatiu disfressant-se de positiu, per posar alguns exemples. La propietat és conseqüència de la impropietat. Ja que la impropietat no es pot crear a si mateixa, perquè no es pot reconèixer com a impròpia, s'autogenera creant la propietat. I si el que l'ésser humà desitja és lliurar-se d'aquesta incòmoda impropietat, el que ha de fer, en tot cas, és aprofundir en ella, abandonar-se a ella, no crear essències, no intentar omplir un forat que no es pot omplir, perquè la propietat és la impropietat mirant-se al mirall.

Però tornem a la UNESCO. A la definició de cultura que va proposar hi ha una frase que m'intriga: «A través d'ella destriem els valors». Si la cultura ens ajuda a destriar els valors és que es dona per descomptat que els valors ja eren allà abans de la seva aparició. Però si els valors ja eren allà, qui o què els va crear? Déu? Un ésser humà precultural? I què són els valors? Quina és la seva funció a la comunitat?

Foto: CC – Jacob Garcia.

Alguns apunts sobre la comunitat, el valor, el poder i la potència

Tota comunitat s'articula a través d'un poder. El poder secreta la ficció que manté amb vida la comunitat. L'origen de la comunitat és la por a l'altre. El poder és un mediador entre cossos amb por. A la comunitat un no es relaciona directament amb l'altre, el poder fa d'intermediari. Però què és el poder? El poder es va crear per un excés d'aclamació. Es va aclamar una potència. L'aclamació va unir els cossos separats per la por i la manca de propietat comuna. Es va voler mantenir aquesta unió i es va fixar la potència, es va immobilitzar, es va separar del cos. La por que sentien l'un per l'altre es va suspendre. No es va eliminar, es va deixar de banda. Aquesta suspensió va fundar la comunitat. Ràpidament van descobrir els avantatges de viure sense por que l'altre et doni mort. En separar-la del cos i fixar-la, la potència es va transformar en una imatge, en un fantasma, es va transformar en poder. Com perllongar aquest estat de suspensió de la por? Havien d'aclamar el poder amb certa regularitat. Si el poder s'esvaeix, la ficció de la comunitat s'esvaeix amb ell. Per assegurar-lo es van crear els valors, que depenien directament del poder, petits poders que es podien aclamar diàriament i

s'encarregarien de dirigir la vida pública. Gràcies als valors el poder es va expandir, convertint algunes potències en poder, fixant-les, i sotmetent i limitant la resta de les potències. Tot era millor que conviure amb la por. El poder s'ha de mantenir immutable, fix, no pot titubegar, el canvi és el seu enemic, per això el poder s'ha de simbolitzar. Els valors van crear un model de vida en comú fràgil, irracional, religiós, basat en creences que el sostenen amb gran dificultat, sempre al límit. Tota comunitat humana s'estructura i teixeix a través d'uns valors. Els valors van canviant, se'n van incorporant de nous, en desapareixen uns altres, alguns s'expandeixen tant que arriben a competir amb el poder mateix. Els valors s'aclamen. L'aclamació pertany a l'esfera del valor. Els valors pertanyen a l'esfera del poder. El poder és Déu, el cagavalors, i tot i que té moltes cares, sempre és igual a si mateix, és el miratge fundador. La potència, lligada a la impropietat, mai és igual a si mateixa. L'espai públic es projecta des del poder i és el seu hàbitat natural. Totes les comunitats orbiten al seu voltant. El poder no pensa, les potències pensen per ell. Les potències lluiten, el poder no, les potències lluiten per ell. El poder no és físic, és mental. Les potències mai es deslliguen d'allò físic, són allò físic. L'experiència no forma part de l'esfera del poder. Les creences se sostenen per mitjà de l'aclamació. El teixit de la comunitat és la creença. Creure és acceptar com a veritat una cosa el coneixement de la qual no es té per pròpia experiència, sinó que és comunicat per uns altres. Menjar no és un valor, però sí la gastronomia. Estimar no és un valor, però sí l'amor. La veritat és quelcom que mai hauria d'haver-se convertit en valor. Al món dels valors només existeixen significants i aclamació. Els valors són més enllà d'allò físic. Un cos pot pertànyer a diverses comunitats al mateix temps. Les comunitats sempre són culturals. Tot símbol és l'expressió d'un valor. Bandera, creu, estel, arbre. El valor és un símbol. La forma dels valors va canviant però el contingut és sempre el mateix, l'aclamació del poder. L'aparició d'un nou valor en una comunitat indica un moviment del poder o el naixement d'una nova comunitat a l'interior de la primera, una nova comunitat que pot o no escindir-se de la primera. Els valors també reprimeixen, destorben, limiten o dirigeixen la nostra potència de fer o de no fer. Com que les comunitats són sempre religioses, no existeix creença religiosa sense el poder i els seus símbols. L'objectiu de les creences religioses no és buscar un sentit a l'existència, el seu objectiu és mantenir viva la comunitat alimentant el poder, una comunitat que garanteixi que l'altre no et farà mal. Restes de la por originària segueixen latents en la forma social i pública del respecte. La comunitat es desitja, però no és un valor, és l'espai relacional en el qual es desenvolupen els valors. Tots els valors necessiten l'expressió pública per poder ser aclamats, també el poder. Un valor sense expressió pública no és un valor. El poder és extern, la potència interna. El poder, en la seva condició d'exterioritat, crea addicció; la potència, en tant que interna, no. El poder és la potència mirant-se al mirall, el seu reflex. Quan, per manca d'aclamació, el poder s'allunya d'un cos, ja no hi ha possibilitat de recuperar la potència que aquest cos havia albergat. La potència minva si se sent aclamada perquè l'aclamació crea el poder. La potència se sent incòmoda en allò estàtic, en allò fix, necessita la transformació. El poder necessita allò estàtic, allò fix. Monument, fotografia, retrat. Les grans comunitats són molt més difícils de mantenir que les petites, ja que necessiten un dispositiu més gran d'aclamació. Hi ha valors que s'enfronten entre ells, però mai lluiten directament,

no són físics. Dues comunitats s'exterminen l'una a l'altra perquè no comparteixen els valors ni els símbols del poder, encara que el poder sigui el mateix, i la por al fet que l'altre et doni mort torna a ser incisiva.

La cultura, o almenys la cultura des del punt de vista humanista, és un valor. Tots els valors pertanyen a alguna comunitat i tota comunitat és religiosa. La cultura, tal com la defensa i descriu la UNESCO, és un valor que pertany a una comunitat religiosa concreta, l'humanisme. Però la cultura, entesa en canvi com el conjunt de costums i pràctiques de les comunitats humanes, incloent-hi els costums i les pràctiques que avergonyeixen, que són la majoria, és la que va crear els valors. La cultura sempre és la cultura dels valors. El que comparteixen tots els pobles de la humanitat és que les seves comunitats culturals es regeixen per valors que orbiten al voltant d'un poder. L'art, la ciència i la filosofia són alguns dels refugis de les potències, també l'amor, i tenen la capacitat de qüestionar la cultura i els seus valors. La cultura es defensa d'aquest qüestionament extraient dels cossos la qualitat d'aquestes pràctiques i convertint-les en valor, les «comunitza». L'art, la ciència i la filosofia es defensen a la vegada com poden, o sigui, segons la seva potència. I en això estem.

Rafael Ruiz

Rafael Ruiz

